

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Зміна форм надання освітніх послуг особам з психофізичними порушеннями в Україні відповідно до останніх нормативно-правових документів обумовлює необхідність модифікації моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами. Мова буде йти про модель школи з гетерогенними групами учнів. За цією моделлю школи класи в ній формуються з учнів з різними здібностями та з різними особливими потребами, які *опановують матеріал у межах Держстандарту*. Маже існувати й інша модель навчання дітей з особливими освітніми потребами: при впровадженні інклюзивної освіти в одному класі, *по-перше*, будуть перебувати учні з різними нозологіями: з сенсорними (зору або слуху) або інтелектуальними порушеннями (з затримкою розумового розвитку, розумово відсталі), що потребує від вчителя *знання спеціальних методик* навчання, *по-друге*, внаслідок особливостей дітей, обумовлених клінічними діагнозами, має *буде здійснюватися індивідуальний підхід* при реалізації навчально-виховної роботи, обов'язково надаватися корекційно-реабілітаційна допомога та ін. Така діяльність не була раніш передбачена у функціональних обов'язках вчителів.

Слід зазначити, що за першою та другою моделями надання освітніх послуг, будуть висуватися високі вимоги до кваліфікації вчителя. Це в свою чергу висуває потребу у модернізації підготовки педагогів до професійної діяльності в Україні

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз носіїв змісту підготовки майбутніх фахівців за якими здійснюється підготовка кадрів у вищих навчальних закладах (державних Стандартів вищої освіти [4]) довів, що удосконалення підготовки фахівців здійснювалось у межах існуючих

традиційних підходів до підготовки спеціалістів у галузі дефектології, яка перейшла до нас з часів організації допомоги дітям з психофізичними порушеннями в «спеціалізованих» навчальних закладах системи освіти.

Ознайомлення з сучасними ОКХ та ОПП за якими відбувається підготовка студентів за рівнем бакалавр, спеціаліст та магістр, а також із публікаціями А.І. Капустіна, М.З. Кота, Д.І. Шульженко, фундаментальним дослідженням та публікаціями С.П. Миронової, з щорічними пропозиціями вузів по прийому на навчання абітурієнтів за спеціальністю «Корекційна освіта (за нозологіями)»¹, вивчення підходів до кадрового забезпечення закладів дозволило скласти загальну картину сучасної підготовки фахівців та професіоналів до роботи з дітьми з психофізичними порушеннями в Україні, розуміння поняття *універсальності підготовки* фахівців. В чому воно полягає за сучасними підходами, існуючими у практиці підготовки спеціалістів, відображено на рис 1.

Рис. 1. Універсальність підготовки студентів за напрямом «Корекційна освіта» (тифло-, сурдо-, корекційна педагогіка)
* узагальнені дані практичної реалізації

¹ Інформація приймальних комісій університетів - мережа Інтернет

Порівняльну характеристику посад, які зможе займати фахівець після завершення навчання за освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ) випускника вищого навчального закладу освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, затвердженою Наказом Міністерства освіти і науки України від 31.07.1998 р. за № 285, наводимо у таблицях 1, 2.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ)
випускників вищого навчального закладу зі спеціальності «Дефектологія»**

0101 Педагогічна освіта				Напрямок підготовки
Базова вища освіта				Назва освітнього рівня
6.010100. Дефектологія (логопедія)	6.010100. Дефектологія	6.010100. Дефектологія (тифлопедагогіка)	6.010100. Дефектологія (сурдопедагогіка)	Код і назва спеціальності
3340 фахівці в галузі освіти				Код і назва кваліфікації
Дефектолог-вихователь шкільних, дошкільних та соціально-реабілітаційних закладів для осіб				
з розладами мовлення	з особливостями інтелектуального розвитку	з вадами зору	з вадами слуху	
Процес навчання та виховання в спеціальних дошкільних, шкільних та соціально-реабілітаційних закладах для осіб				
з розладами мовлення	з особливостями інтелектуального розвитку	з вадами зору	з вадами слуху	Узагальнення об'єкту діяльності для освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр, спеціаліст, магістр
Згідно з Державним класифікатором України "Класифікація видів економічної діяльності" ДК 009-96 за галузями: Секція М. Освіта. Розділ 80. Освіта. Група 80.2. Середня освіта. Клас 80.21. Загальна середня освіта Підклас 80.21.1. Базова загальна середня освіта				
Бакалавр (дефектолог - логопед)	Бакалавр корекційної педагогіки	Бакалавр тифлопедагогіки	Бакалавр сурдопедагогіки	Найменування і код видів економічної діяльності підготовки фахівців
Відповідно отриманій спеціальності фахівець здатний виконувати зазначену професійну роботу: згідно з державним класифікатором України "Класифікатор професій" ДК 003-95: 3340 Вихователь; 3310 Культурний організатор дитячих позашкільних закладів				Після завершення навчання майбутній фахівець
				назва освітньо-кваліфікаційного рівня
				може виконувати професійну роботу

Таблиця 2

Порівняльна характеристика первинних посад, рекомендованих за освітньо-кваліфікаційними характеристиками (ОКХ) випускника вищого навчального закладу спеціальності «Дефектологія»⁸ різних за спеціальністю

Код і назва спеціальності	6.010100. Дефектологія (сурдопедагогіка)	6.010100. Дефектологія (тифлопедагогіка)	6.010100. Дефектологія	6.010100. Дефектологія (логопедія)		
Виконання професійної роботи	Фахівець відповідно до отриманої спеціальності здатний виконувати зазначену професійну роботу: згідно з держаним класифікатором України “Класифікатор професій” ДК 003-95: 3340 Вихователь; 3310 Культурний організатор дитячих позашкільних закладів					
Первинні посади фахівця	Фахівець відповідно до отриманої спеціальності (сурдо -, тифло – та ін.) може займати первинні посади:					
	Консультант психолого-медико-педагогічної консультації	Консультант центральної психолого-медико-педагогічної консультації	Педагог соціальний	Вихователь дитячого садка (ясел-садка)	Вихователь-методист	Методист з дошкільного виховання

У фундаментальних дослідженнях останніх років українських науковців переважно підтримувалась зазначене вище розуміння ідеї універсальності – робота з дітьми з однією нозологією, саме вона була покладена в основу їх наукового дослідження (С.Ю. Конопляста, Л.О. Куненко, С.П. Миронова, Т.В. Скрипник, А.Г. Шевцов, Д.І. Шульженко та ін.). У рамках цього розуміння універсальності й розробляються певні зміни у підготовці майбутніх фахівців, наприклад, С.П. Мироною удосконалено зміст підготовки студентів у ВНЗі, вказано недосконалість визначення спеціалізацій за спеціальністю «Корекційна педагогіка»; А.Г. Шевцовим обґрунтовано та відкрито нову спеціалізацію перепідготовки майбутніх фахівців - ортопедагогіка² та ін.

² див. оголошення прийому абітурієнтів у ВНЗ – мережа Інтернет

Проведений нами аналіз спеціалізацій за якими ведеться підготовка фахівців за спеціальністю «Корекційна освіта (за нозологіями)» довів, що нова парадигма та нова концепція допомоги дітям з психофізичними та/або з інвалідністю [2], що кардинально змінюють підходи до реалізації допомоги за сучасних умов [3], при підготовці фахівців педагогічних спеціальностей до цього часу достатньо не врахована ні у змісті підготовки, ні у визначенні спеціалізацій [4].

Метою статті є визначення сучасних *тенденцій модернізації підготовки педагогів* до професійної діяльності в Україні у відповідності до сучасних підходів до навчання дітей з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Теоретично кожний вищий навчальний заклад України, який здійснює підготовку кадрів для системи корекційно-реабілітаційної допомоги, як автономний заклад може впливати на освітню політику через:

- дослідження стану практики допомоги особам з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю та виявлення актуальних напрямів підготовки спеціалістів відповідно до потреб закладів, розташованих на території регіону, та внесення змін у стратегію розвитку ВУЗу;
- обґрунтування нових спеціалізацій та спеціальностей відповідно до появи нових професій та внесення відповідних пропозицій до Державного класифікатора професій з обґрунтуванням доцільності нових професій;
- внесення пропозицій при формуванні Державних стандартів вищої освіти;
- зміну змісту підготовки майбутніх фахівців за рахунок дисциплін за вибором, у змісті яких буде міститися матеріал з опанування новими знаннями в залежності від регіональних потреб.

Займаючи посаду заступника декана з навчальної роботи факультету педагогіки та практичної психології Сумського державного педагогічного

університету, ми здійснювали наукове дослідження, спрямоване на удосконалення стратегії підготовки фахівців у зазначеному закладі.

Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлена емпіричними перебудовами системи корекційно-реабілітаційної допомоги особам з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, які або відбуваються у практиці, або прогнозуються на майбутнє. Оскільки вища освіта має зберігати своє призначення й бути орієнтована на випереджальну підготовку фахівців (первинне та вторинне формування індивідуального професійного потенціалу), то має бути переосмислений попередній досвід підготовки та висунуті нові педагогічні ідеї й підходи до підготовки фахівців для системи корекційно-реабілітаційної роботи.

Аналіз наукових першоджерел (педагогічної літератури та авторефератів дисертаційних робіт) та практики корекційно-реабілітаційної допомоги виявив протиріччя між потребами практики та підготовкою фахівців та продемонстрував, що ця проблема відповідно до потреб регіональної системи корекційно-реабілітаційної допомоги залишається до кінця не дослідженою. Це підтверджує необхідність проведення фундаментальних досліджень у напрямку вдосконалення кадрової політики та стратегії підготовки фахівців відповідно до потреб регіональної системи корекційно-реабілітаційної допомоги, зокрема дослідження проблеми удосконалення стратегії підготовки фахівців з позицій сучасних підходів до реалізації допомоги особам з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю відповідно до потреб регіональної системи корекційно-реабілітаційної допомоги.

Обраний в Україні інноваційний курс розвитку спеціальної освіти – через інклюзивну форму навчання – не тільки змінив освітню парадигму, а й зумовлює зміну парадигми підготовки фахівців. За радянських часів діти з психофізичними порушеннями були суб'єктами спеціальної освіти. Їх навчання здійснювалося у системі спеціальних закладів за спеціальними програмами навчання. Зараз, з наданням батькам права вибору місця навчання дитини, всі більша кількість дітей з психофізичними порушеннями

стає суб'єктами учбового процесу у масових школах. Для дітей, які не опановують програму загальноосвітньої школи в звичайних умовах в наслідок наявності у них первинного порушення, за місцем навчання дитини має бути передбачено створення спеціальних умов для навчання: спеціальне обладнання робочого місця, здійснення навчання за спеціальною програмою для дітей з певним видом психофізичного порушення, проведення корекційно-реабілітаційної роботи, а також забезпечення закладів спеціалістами з відповідною підготовкою.

Введення в педагогічних ВУЗах як обов'язкових курсів «Основ корекційної педагогіки», «Основ інклюзивної освіти» має позитивний результат для педагогічної практики. *По-перше*, вони дають можливість ознайомитися зі специфікою педагогічних підходів до навчання дітей з психофізичними порушеннями; *по-друге*, ці дисципліни готують педагогів до навчання та виховання зазначеної категорії дітей з психологічних позицій. Але на методичному рівні майбутні педагоги залишаються слабо підготовленими: у випускників педагогічних ВУЗів не сформовано вміння управляти учбовим процесом, процесом виховання, а тим паче процесом корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з психофізичними порушеннями та/або інвалідністю. Цей факт підтверджує необхідність перегляду підходів до професійної підготовки спеціалістів та визначення стратегії підготовки фахівців до роботи в нових умовах.

Аналіз науково-педагогічної літератури, наведений у попередніх підрозділах, дозволив продемонструвати результати наукових досліджень зі спеціальності «Корекційна педагогіка» в Україні, які у свій час здійснювали вплив на зміст підготовки та сприяли модернізації кваліфікаційної моделі підготовки спеціалістів, використання результатів деяких з них й досі дозволяє формувати професійну компетентність майбутніх фахівців-дефектологів.

Аналіз практики допомоги особам з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, зокрема педагогічної практики, продемонстрував їх

випереджальний інноваційний розвиток стосовно розвитку науково-теоретичних засад підготовки спеціалістів, зумовив низку проблем у кадровій політиці (на них ми зупинялися у попередніх наших публікаціях). На підставі цього можна зробити висновок про відсутність системного підходу у перебудові спеціальної освіти та невідповідність підготовки спеціалістів соціальному замовленню. Посилення тенденції першочерговості практичних змін відповідно до соціальних потреб робить актуальною проблему науково-теоретичного обґрунтування нових підходів до:

- визначення кваліфікаційної моделі підготовки спеціалістів, в якій будуть змінені поняття універсальності підготовки та підходи до формування професійної компетентності фахівців;

- компетентнісної моделі майбутнього спеціаліста, яка буде наповнена новим змістом підготовки.

Концептуальне обґрунтування стратегії вдосконалення підготовки фахівців та створення інноваційної моделі підготовки фахівців-дефектологів, які будуть працювати в умовах інклюзивної форми навчання дітей з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, дозволить забезпечити якість кадрової політики при наявності такої важливої складової соціалізації осіб з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, якою є надання освітніх послуг відповідно їх віку.

Ми дійшли висновку, що розробка стратегії підготовки фахівців має відбуватися на методологічному рівні, оскільки півзаходи не можуть задовольнити практику допомоги. Вирішення проблеми на методологічному рівні дозволить усунути протиріччя між теорією та практикою, між випереджальними змінами практики та відсутністю науково обґрунтованих концепцій та стратегій підготовки відповідно до сучасних вимог і потреб практики.

Аналіз штатного розпису масових шкіл продемонстрував, що хоча інклюзивну освіту введено з 2009 року [3], підходи до формування кадрової політики закладів не було змінено ні на державному рівні в законодавчих

документах, ні на місцевому рівні – в штатному складі педагогічних працівників певного закладу, не визначено джерела фінансування зазначеної перебудови спеціальної освіти. Отож в умовах інклюзивної освіти права дітей на кваліфіковану педагогічну та корекційно-реабілітаційну допомогу порушуються.

Аналіз причин незадовільного стану забезпечення практики спеціалістами з відповідною (дефектологічною) підготовкою відкрив протиріччя: між життєвими планами випускників ВНЗ та можливістю мати постійне місце роботи. Розкриємо його глибше. Мобільність пересування кадрів за потреб ринку праці певного регіону невід’ємно пов’язана із життєвими планами майбутнього працівника. Кожна особистість, особливо на початку своєї трудової діяльності, орієнтовно визначає свій життєвий шлях, пов’язаний з довготривалими планами (можливість мати стабільне місце роботи, створення сім’ї, наявність житла та інше) та обирає місце проживання (місто, село). Наявність робочого місця займає одне із перших місць, оскільки від цього залежить добробут людини та задоволення його потреб.

Якщо діти з психофізичними порушеннями раніше навчалися переважно у спеціальних закладах, в яких був майже постійний контингент учнів, який поповнювався із року в рік новими учнями, то працівники закладу мали стабільне робоче місце. У разі навчання у масових школах якісний склад контингенту дітей з різними психофізичними порушеннями може змінюватися із року в рік: у зв’язку з вибуттям за віком, у разі покращення здоров’я, необхідності зміни програми навчання, погіршення здоров’я, ускладнення виду порушення та ін. Це не дозволяє адміністрації навчального закладу забезпечити працівнику постійне місце роботи (або навчальне навантаження), що негативно позначиться на матеріальному становищі працівника, який або буде змушений звільнитися, або буде мати меншу заробітну плату, що негативно позначиться на бюджеті його сім’ї.

Тому при розробці моделі регіональної корекційно-реабілітаційної допомоги особам з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю ми запропонували одну із моделей вирішення проблем кадрової політики – через здійснення супроводу навчання дітей у масових школах за допомогою ресурсних центрів, які створюються в кожному окрузі з корекційно-реабілітаційної допомоги [1]. Ця модель апробована у західних країнах, зарекомендувала себе з позитивного боку, але за умови її достатнього фінансування..

Ці підходи можна запровадити як тимчасові, до вирішення проблеми підготовки за *новою парадигмою підготовки фахівців*. Визначимо її загальні положення.

Формування гетерогенної групи учнів, до складу якої можуть входити діти з різними нозологіями, зумовлюють проблеми у наданні освітніх послуг не тільки вчителями без дефектологічної підготовки, а й викликають проблеми у самих дефектологів, які були підготовлені згідно з наведеними вище підходами до універсальності (див. рис. 1), оскільки універсальність їх підготовки стосувалася тільки дітей з однією нозологією, хоча й різних за віком.

Аналіз наукових досліджень з даного питання довів, що у 20-30-х рр. ХХ ст. у нашій країні був досвід підготовки фахівців, коли «... не враховувався принцип фуркації: розподіл студентів на секції (сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка) не відбувався.» [5, с.8]. Автор зазначає: «На цьому етапі здійснювалася підготовка педагогів дефектологів широкого профілю, які мали працювати у шкільних і дошкільних спеціальних закладах з різними категоріями аномальних дітей. В умовах цієї “універсальної” підготовки студенти отримували знання та елементарні навички практичної роботи.» [5, с.5]. Автор констатує, що це було значним недоліком української системи підготовки дефектологічних кадрів у вищій школі, але саме цей підхід дозволив вирішити існуючі у той час кадрові питання. У другій половині 20-х років НКО України зробив

висновок, що підготовка «задовільна і навіть трохи за перебільшена за кількістю» [5, с.7].

Таким чином, вивчення досвіду оптимізації кадрової політики у нашій країні в історичному аспекті довело, що коли в країні є тимчасові соціально-економічні проблеми, дефіцит коштів, які мають бути спрямовані на розв'язання інших невідкладних завдань, такий підхід до підготовки фахівців (до їх універсалізму) краще ніж повна відсутність знань.

За обставин, що склалися останнім часом у кадрової політиці в галузі спеціальної освіти, обумовлені введенням сучасних форм навчання дітей з особливими освітніми потребами, такий підхід до підготовки кадрів дозволив би у стислі терміни вирішити проблему забезпечення фахівцями з відповідною підготовкою закладів, що здійснюють надання освітніх послуг дітям з психофізичними порушеннями та/або інвалідністю та підвисити їх якість. Отож, історія розвитку спеціальної освіти завершила черговий виток свого розвитку й наступний, як ми зазначали вище, слід зробити більш досконалим.

За сучасних підходів, на нашу думку, універсальність підготовки за спеціальністю «Корекційна освіта» має полягати у наступному: фахівець має бути підготовлений до роботи з особами з *різною нозологією*, але *однієї вікової* групи (дошкільний, молодший шкільний тощо). На рис. 2 нами відображено власне розуміння трактування універсальності за сучасними вимогами практики та можливими системними змінами у підготовці фахівців.

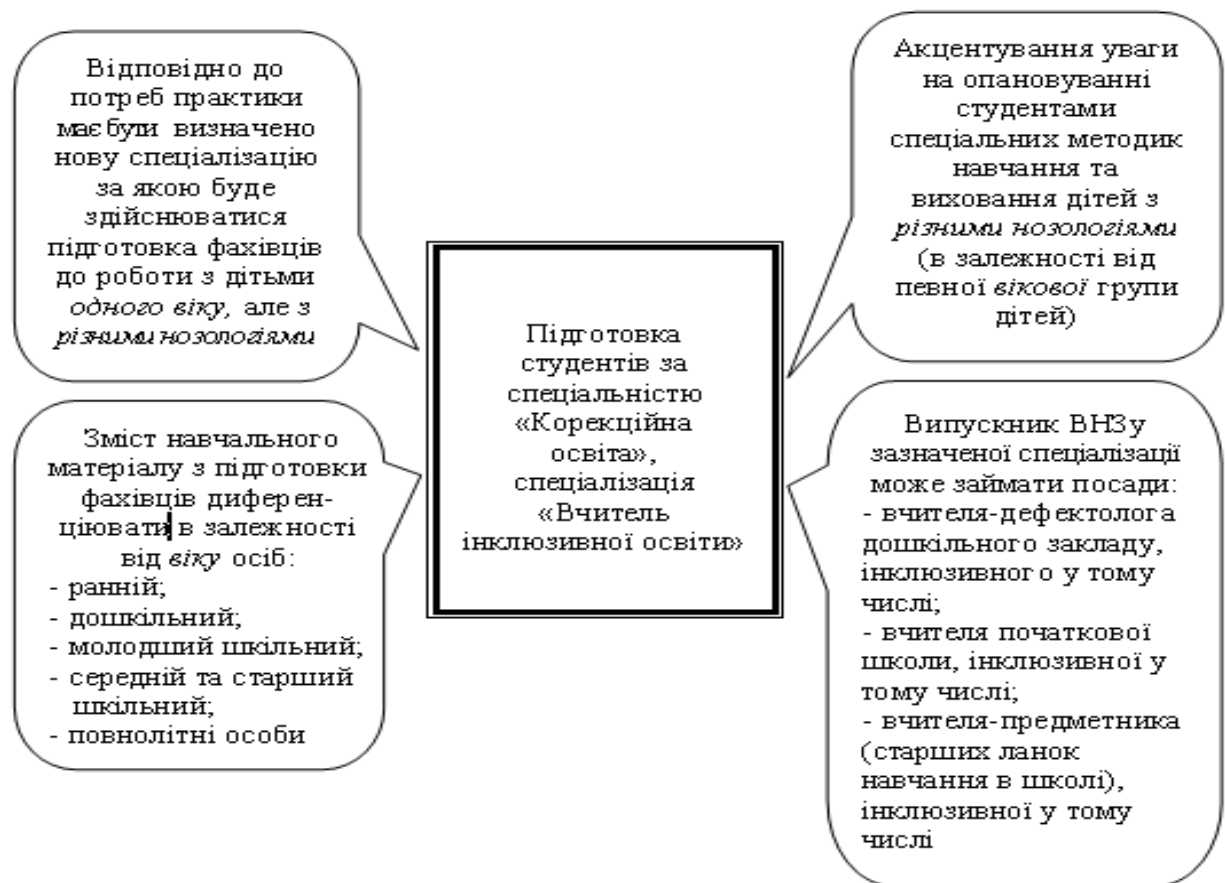

Рис. 2. Інноваційні підходи до розуміння універсальності підготовки студентів за напрямом «Корекційна освіта»

Вони можуть полягати в тому, що зміна змісту підготовки фахівців за спеціальністю «Корекційна освіта» може призвести до появи нової спеціалізації в межах цієї спеціальності, а у педагогічній практиці може з'явитися нова професія та, відповідно, нова посада у закладі, який надає освітні послуги дітям з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю. Зупинимосся на цьому більш детально в наступних наших публікаціях.

Висновки. Нова стратегія допомоги особам з психофізичними порушеннями та інвалідністю, сутність якої полягає у тому, що змінилися підходи до надання освітніх послуг через зміну форм навчання, які забезпечують реалізацію прав батьків на вибір місця навчання дітей з психофізичними порушеннями та/або з інвалідністю, максимально наближеного до місця проживання сім'ї. Як відомо, за умови інклюзивного навчання та виховання у одному класі (групі, закладі) можуть перебувати

діти з різними первинними порушеннями, що в свою чергу зумовлює зміну підходів до реалізації корекційно-реабілітаційної допомоги та вимог до підготовки фахівців. Ці системні зміни, що відбуваються у практиці, передбачають проектування системних змін й в інших галузях, які задовольняють потреби практики. Деяких з них ми торкалися у наведеному вище матеріалі.

Підсумовуючи викладене, ми дійшли висновку, що при визначенні сучасних тенденцій модернізації підготовки педагогів до професійної діяльності в Україні, має бути визначено відповідно до потреб практики нову парадигму підготовки фахівців та відповідно цього переглянуто підходи до розуміння *універсальності підготовки* педагогічних кадрів спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)». Висвітлення власних поглядів на проблему формування індивідуальної професійної компетенції фахівців будуть продовжені у наступних публікаціях.

Список літератури

1. *Дегтяренко Т.М.* Система корекційно-реабілітаційної допомоги: організаційна структура та структура управління / Т.М. Дегтяренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. – С. 12-29.
2. *Колупаєва А.А.* Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А. А. Колупаєва. – К. : «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
3. *Наказ* Міністерства освіти і науки України від 11 вересня 2009 року за № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 рр.
4. *Стандарт* вищої освіти для бакалаврів корекційної педагогіки за спеціальністю 6.010100: Наказ МОН України № 285 від 31.07. 1998 р.
5. *Шевченко О.Е.* Становлення та розвиток системи підготовки дефектологічних кадрів для закладів спеціальної освіти України (1918-1941рр.) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03. «Корекційна педагогіка» / Шевченко Олена Едуардівна. – К., 2004. – 14 с.